

## Kriseteknologi - teknologikrise

### 1. Teknologibegrebet.

Hvis der skal tegnes et billede af den økonomiske situation og de økonomiske udsigter på både kort og langt sigt for en så åben økonomi som den danske med en meget stor offentlig sektor, kan det være hensigtsmæssigt at tage udgangspunkt i den teknologiske udvikling. Denne er nemlig afgørende for mulighederne for at klare de umådelige vanskeligheder af økonomisk og social karakter, som er forbundet med de omstillingsprocesser som igen er afgørende for mulighederne for på lidt længere sigt at løse såvel beskæftigelsesproblemerne som betalingsbalanceproblemerne og problemerne med de store offentlige underskud, den heraf afledte offentlige gældsætning, højrente og skrantende investeringsvilje. Det sidste er måske den alvorligste udfordring for dansk økonomi på lidt længere sigt.

På næsten alle samfundsøkonomiske områder er strukturerne stivnet og omstillingsbehovet fremherskende. Dette er markante træk i såvel de helt akutte kortsigtede konjunkturpolitiske omstillingsproblemer, som i de mere fundamentale omstillings- og omprioriteringsprocesser som på lidt længere sigt skal bringe krisen til ophør.

De omstillinger i teknologien og de kraftige teknologiskift, der skal støtte

omstillings- og substitutionsprocesserne i økonomien på kort og langt sigt, giver ofte anledning til stærk uvilje. Denne uvilje er ofte baseret på et synspunkt om, at ny teknologi og teknologiskift indebærer øget arbejdsløshed. Vækst, teknologisk udvikling og omstilling, argumenterer man, skulle give øget arbejdsløshed, fordi det stiller krav om øget bevægelighed fagligt og geografisk af arbejdsstyrken. Da en sådan omstilling fagligt og geografisk af arbejdsstyrken er vanskelig, medfører den øget strukturarbejdsløshed.

Den automatisering, som den nye teknologi indebærer, betyder endvidere bortrationalisering af en række socialt ufaglærte jobs, mens den måske nok betyder øget behov for få højt uddannede specialister.

Sådanne resonnementer omkring sammenhængen mellem teknologi og arbejdsløshed tager ikke i fornødent omfang hensyn til det øgede uddannelsesniveau, til at den øgede efterspørgsel falder på især arbejdskraftforbrug med tjenesteydelser, til at mobiliteten kan øges og er øget betydeligt gennem selve udviklingsprocessen osv. Resonnementerne er i det hele taget grove forenklinger. Da de på samme tid synes at kunne udgøre meget væsentlige politiske blokeringer for teknologisk udvikling og ændret teknologi, kan der være grund til at analysere sammenhængen mellem teknologisk udvikling og arbejdsløshed lidt grundigere.

Det spørgsmål, der skal søges besvaret, er ikke, om det er korrekt, at der på den

*Lektor, cand. polit.  
Danmarks Forvaltningshøjskole*

enkelte arbejdsplads, når der investeres i nye maskiner, kan være tale om, at arbejdskraften udstødes, eller der kan være tale om, at man ved en produktionsudvidelse ved ny teknik ikke får en udvidelse af arbejdsstyrken. Der er slet ikke tvivl om, at den teknologiske udvikling har betydet færre arbejdspladser som typograf, bogholder, bryggeriarbejder osv. Det spørgsmål, der skal søges besvaret, er, om den teknologiske udvikling kan siges at påvirke den samlede beskæftigelse i Danmark negativt - ikke om introduktionen af ny teknik kan tænkes at medføre udstødning af den arbejdskraft, der hidtil i en anden arbejdsproces har varetaget de pågældende funktioner. For herom hersker der ingen tvivl. Maskinstormere er da også kendt helt tilbage til 1700-tallet. Teknologisk udvikling består både af en fornyelse af de arbejdsprocesser, hvorved de enkelte produkter bliver tilvirket, og endvidere af en egentlig udvikling af nye produkter, som kræver helt nye produktionsprocesser, og altså også helt nye proces-teknikker i form af arbejdsmetoder, maskiner o.s.v.

Teknologisk udvikling har således to hovedkomponenter, nemlig procesudvikling og produktudvikling, og hvis man skal analysere sammenhængen mellem den teknologiske udvikling og den samlede beskæftigelse, er det vigtigt at analysere beskæftigelsen mod begge de to komponenter i den teknologiske udvikling. De beskæftigelsesmæssige konsekvenser af produkt- og procesudvikling kan principielt tænkes både at virke i samme retning og at virke i hver sin retning. Man kan således meget vel forestille sig en krisesituation, hvor virksomhedernes produktudvikling er gået tilnærmelsesvist i stå, således at den teknologiske udvikling i særlig grad er præget af rationaliseringer af de enkelte arbejdsprocesser, hvorved tekno-

logisk arbejdsløshed kan tænkes at blive en realitet.

Man kan omvendt tænke sig situationer, hvor konjunkturerne er præget af optimisme og fremgang, og hvor produktudviklingen langt mere end opvejer den udstødning af arbejdskraften, som finder sted i kraft af procesudviklingen. Der er altså al mulig grund til at omgås begrebet teknologisk udvikling med varsomhed.

Teknologisk arbejdsløshed som begreb må forklares ud fra karakteren af samspillet mellem teknologiudviklingen og dennes kvalitative indretning og efterspørgselsudviklingen. I kriseperioder vil den teknologiske udvikling ofte være stærkt præget af procesudvikling, mens konjunkturopgang og optimisme vil betyde, at den teknologiske udvikling i langt højere grad er præget af produktudvikling. Og disse to komponenter virker som det er nævnt ofte mod hinanden på arbejdsløshedstallene.

## **2. Teknologisk arbejdsløsheds-politik i en åben økonomi.**

Den danske økonomi er meget åben, og Danmark er stærkt afhængig af at deltage i den internationale arbejdsdeling. Derfor er Danmarks internationale konkurrenceevne særdeles vigtig, når arbejdsløshedstallene skal holdes nede.

I stedet for at diskutere, hvorvidt den teknologiske udvikling er gået for hurtigt eller for langsomt til at absorbere den udstødte arbejdskraft, kan der være grund til at analysere om den teknologiske udviklings indretning er hensigtsmæssig på baggrund af, at Danmark er stærkt afhængig af at deltage i den internationale konkurrence.

I perioder, hvor virksomhederne først og fremmest satser på at procesrationali-

sere, og i mindre udstrækning satser på produktudvikling, vil dette kunne give en mere langsigtet svækkelse af evnen til at konkurrere internationalt. Dette kan igen tænkes at give langsigtede negative beskæftigelseskonsekvenser. I sådanne situationer er det altså ikke et spørgsmål om, hvorvidt tempoet i den teknologiske udvikling er højt eller lavt, men snarere et spørgsmål om, at den retning, den teknologiske udvikling har i krisesituationer, evt. på langt sigt kan give større arbejdsløshedstal, end den retning den teknologiske udvikling tager under konjunkturopgang.

Det er altså nødvendigt at overveje den teknologiske udviklings virkninger på konkurrenceevnen. Traditionelle udsagn om, at øget teknologisk udvikling giver øget beskæftigelse eller giver arbejdsløshed, er altså fejlagtige og alt for generelle konstateringer. Den teknologiske udvikling vil påvirke beskæftigelsen på forskellig måde og med forskellig styrke, afhængigt af, hvorledes den teknologiske udviklings kvalitativt er indrettet, og der kan være al mulig grund til nøjere at analysere, hvordan og i hvilket omfang beskæftigelsen påvirkes af forskellige teknologiske udviklingsforløb. Der kan ligeledes være grund til at prøve at påvirke innovationerne i en retning, så de beskæftigelsesmæssige konsekvenser af den teknologiske udvikling bliver så gunstige som muligt. Der kan endelig på kort sigt være grund til at sikre, at teknologisk omstilling og udvikling stimuleres både på kort og langt sigt af en konjunkturpolitik, der via efterspørgslen stimulerer de nødvendige omstillingsprocesser.

Ikke mindst i en økonomi, der er så åben som den danske, gælder det om at nå et højt investeringsniveau via konjunkturpolitikken, idet det produktudviklende tekniske fremskridt først og fremmest er

indbygget i nye kapitalgenstande, og i langt mindre grad hænger sammen med socio-kulturelle faktorer.

Fra et højt investeringsniveau udgår i en åben økonomi de omstillings- og fornyelsesaktiviteter, som kan sikre, at der rettes et permanent efterspørgselspres ikke mindst fra udlandet mod de sektorer af økonomien, der er omstillingsduelige og som virker som drivfjedre i udviklingsfeltet.

Talrige analyser peger på at vækstprocesserne i dette århundrede først og fremmest har haft karakter af tekniske fremskridt i form af produktudvikling, fornyelse og omstilling, mens kun beskedne dele af væksten kan tilskrives procesrationiserende investeringer og øget indsats af forbedrede produktionsfaktorer uden et dynamisk udviklingselement knyttet til sig. Investeringslyst, kapitalakkumulaton, tekniske fremskridt og øgede uddannelsesinvesteringer i den menneskelige kapital er af afgørende betydning for omstillingsprocesserne på både kort og langt sigt, og er aldeles nødvendige forudsætninger for at Danmark fortsat skal kunne optræde som et avanceret industriland i det internationale miljø, som dansk økonomi virker i.

Den danske økonomi er ekstremt åben, hvilket betyder at en forældet økonomisk struktur straffes med voldsomme konjunkturtilbageslag, således som vi er på nippet til at opleve det nu, hvor investeringsaktiviteten gennem nogle år har været meget lav i Danmark. Dette skyldes, at de tekniske fremskridts fordeling på sektorer har vital betydning for, hvor stor gavn den danske økonomi får af fremskridt. Tekniske fremskridt i dele af eksportsektoren betyder f.eks. undertiden blot lavere priser på eksportmarkederne og forringet bytteforhold, mens gevinsten ved tekniske fremskridt i den importkon-

kurrerende sektor både fuldt ud tilfalder indlandet, og betyder en forbedring af bytteforholdet, idet den indenlandske industri nu vinder markedsandele, således at udenlandske exportører til Danmark må sænke sine priser for at modstå konkurrencepresset fra den indenlandske importkonkurrerende sektor.

Tekniske fremskridt i »traditionelle« eksportsektorer har ikke altid den samme gavnlige virkning på økonomien som åbningen af nye exportsektorer og omstilling i retning af de sektorer, der rummer så avancerede goder, at indlandet ikke hidtil har kunnet producere dem, hvorfor de er blevet importeret.

Det er dødsensfarligt for en så åben økonomi som den danske at stivne i en forældet struktur og at forsøge at »løbe hurtigere end konkurrenterne« i de »traditionelle« dele af økonomien og på områder, hvor verdensefterspørgslen stagnerer. Omstillingsaktiviteterne skal rettes mod nye brancher og nye teknikker, og ikke blot mod de sektorer, som allerede eksisterer i økonomien. Der skal være et højt teknologisk omstillingsberedskab rettet mod verdensøkonomiens ekspansionsfelter som f.eks. elektronik- og informationsteknologien, hvis man skal undgå at synke tilbage til en tredierangs industrination.

Informatikudstyr, datahåndtering, robotvirksomhed, højteknologisk biovirksomhed, højteknologisk landbrug, o.m.m. er områder der er af generel interesse for offentlig støtte. Et meget væsentligt bidrag til ekspansion frembyder service- og »know-how«-området, ikke mindst i sektorer, som har deres direkte udspring i den store danske offentlige sektor. Miljøområdet, social- og sundhedsområdet, boligområdet, kollektiv trafik, o.s.v. er eksempler på serviceområder, der er udviklet i den offentlige sektor, og

som frembyder systemeksportmuligheder, der er meget lovende, og hvor kun institutionelle blokeringer hindrer hurtig vækst.

Det er endvidere en ubønhørlig konsekvens af den danske økonomis åbenhed, at vi ikke blot vil stagnere, men decideret synke tilbage med store reallønsfald til følge, hvis omstillingsberedskabet i retning af at de højteknologiske ekspansionssektorer ikke står mål med udlandets. Japan, Brasilien, Hong Kong, Taiwan, Singapore, Mexico og delvis Spanien og Jugoslavien er eksempler på økonomier, der er ekspanderet også gennem det sidste tiårs krise. Med udgangspunkt i tekstilindustri, og andre »traditionelle« ikke-avancerede eksportartikler er disse lande på hastig vej til at dominere verdenshandelen i de højteknologiske ekspansionssektorer.

Dette har med ubønhørlig sikkerhed medført faktorprisudligning mellem f.eks. arbejdskraften i disse lande og arbejdskraften i de gamle industrinationer. Dette betyder relativt øget levestandard i disse nyindustrialiserede lande og tilsvarende relativ sænkning af levestandarden i de gamle industrilande.

Hvis de gamle industrinationer inkl. Danmark vil undgå et yderligere fald i levestandard, er det et ubønhørligt krav at omstille i retning af disse højteknologiske ekspansionssektorer. Al tale om nulvækst og om at være tilfreds med det en gang vundne er nonsens på denne baggrund. Tilbagegang i levestandard og ikke nulvækst vil komme med usvigelig sikkerhed, hvis man styrer mod nulvækst og undlader at tage denne omstillingsudfordring op. Hvis vi ikke kan holde de andres udviklingstempo i henseende til teknologisk fornyelse, vil ikke bare vor relative, men også vor absolutte levestandard forringes drastisk. Således er de økonomiske

love for en åben økonomi. Den eneste måde at realisere nulvækst eller uændret levestandard på er gennem et højt investeringsniveau, stærke tekniske fremskridt og et højt forsknings- og uddannelsesniveau.

### **3. Teknologisk udvikling, omstilling og den offentlige sektor.**

Dele af den diskussion, der i disse år føres omkring teknologivurdering, teknologiaftaler o.l., kan på denne baggrund karakteriseres som mere eller mindre forvrøvet, idet den i alt for vid udstrækning føres omkring, hvorvidt den teknologiske udvikling bør bremses eller bør fremmes. Hvis Danmarks konkurrenceevne skal bevares, er det nødvendigt at støtte de substitutions-, udviklings- og omstillingsprocesser, som er nødvendige forudsætninger for også at løse arbejdsløshedsproblemerne. Og her er den teknologiske udvikling i en nøgleposition. En opbremsning eller blokering af den teknologiske udvikling kan derfor få katastrofale følger, hvorimod der kan være al mulig grund til at stimulere den teknologiske udvikling, således at substitutions- og omstillingsproblemerne såvel som arbejdsløshedsproblemerne og problemerne om Danmarks internationale konkurrenceevne bedst muligt løses.

Teknologivurderingens udgangspunkt har i ekstrem form tillige været spørgsmålet om en forebyggende miljøpolitik med det sigte at afdække, hvorvidt et enkelt produkt eller en enkelt teknologi har samfundsskadelige eller samfundsnyttige virkninger. Alt i alt tjener således en bestemt teknologi eller et bestemt produkt samfundets interesser - eller gør det ikke. Samfundet skal altså foretage en egentlig vurdering af produkter og af de teknologier, hvorved disse produkter tilvirkes.

Det bliver således teknologien i bredeste forstand, der bestemmer borgernes livskvalitet, hvorfor teknologien i bredeste forstand må forbedres, hvis man vil forbedre livskvaliteten.

I økonomisk teori vil man tale om, at det, der skal vurderes, er de mange forskellige eksterne effekter, som sammenlagt kan medføre, at et produkt er uønsket, selvom den enkelte driftsherre nok kan tænkes at være interesseret i produktet under en mere snæver privatøkonomisk rentabilitets-synsvinkel. Ligesom mere snævre beskæftigelsessynspunkter kan føre til dette resultat.

Et bestemt produkt, forarbejdet i en bestemt teknologi, kan således tænkes at medføre forringet arbejdsmiljø, ulykker i husholdningerne, forureningsskader, virkninger på beskæftigelsen, virkninger på sygehusudgifterne o.s.v. o.s.v. Næsten en hvilken som helst teknologi og et hvilket som helst produkt vil have meget vidtgående virkninger på resten af samfundsøkonomien. Og når et meget stort antal økonomer hidtil har stillet sig afvisende over for teknologivurdering og produktkontrol, sådan som disse er blevet diskuteret i den offentlige debat, er det ikke så meget, fordi de er uenige i udgangspunktet om teknologiens betydning, men mere fordi der er store metodemæssige vanskeligheder forbundet med vurderingen af disse eksterne effekter eller sociale virkninger. Specielt kan man frygte, at et nyt produkt og en ny teknologi vil blive udsat for særlige vanskeligheder, idet der nok er en generel tendens til at betragte økonomien som den engang er indrettet med alle de ulemper og sociale virkninger, af negativ karakter, som noget givet, mens nye produkters negative sider og nye teknologiers negative sider meget vel kan blive overbetonet i en evt. forhåndsgodkendelse som betingelse for at sætte en bestemt

teknologi eller en bestemt produktion i værk.

For fuldstændighedens skyld skal det nævnes, at på specielle områder som medicinalvarer, giftstoffer og visse kemiske stoffer er produktkontrol m.v. almindeligt benyttet og accepteret allerede i dag.

Der er altså god grund til at sikre, at det offentliges rolle omkring teknologisk udvikling og omstilling nøje overvejes såvel på mikroplan overfor den enkelte virksomhed som på makroplan. Også den mere generelle økonomiske politik påvirker den teknologiske udvikling og omstilling. Således kan Shumpeter, der allerede i 30'erne som een af de første beskæftigede sig med teknologipolitik, fortolkes som modstander af en Keynesiansk interventionspolitik, som vi har kendt den i hele efterkrigsperioden, netop fordi en sådan kunne tænkes at skade den teknologiske udvikling, innovations- og omstillingsprocesserne. Drivfjeder for samfundsudviklingen er den proces, som Shumpeter kaldte »kreativ destruktion«, d.v.s. introduktion af nye goder, nye transport- og produktionsmetoder, nye markeder og nye organisationsformer, som foretages af nogle mennesker med særlige »iværksætterevner«. Hvis det offentlige derfor generelt fører en Keynesiansk »anticyklisk« konjunkturpolitik, er der risiko for, at de positive elementer i selve destruktionsprocessen i den »kreative destruktion« hæmmes. Selektivt kan der dog godt tillades en konjunkturudlignende politik.

Man anser efter denne opfattelse, at innovationsprocesserne m.v. betyder, at der hele tiden eksisterer en meget stor fond af nye ideer m.v., som kun afventer en »iværksætning« i en innovationsproces for at blive nyttiggjort i produktionen. Som udviklingen har forløbet, kan man imidlertid anføre mindst 2 bremser på denne teknologiske omstillings- og forny-

elsesproces. For det første er det blevet vanskeligere at introducere nye produkter og processer på grund af øget offentlig regulering og kontrol. For det andet kan det postuleres, at karrieremønstret i store organisationer påvirker disses evne til at anvende nye metoder og ideer, i negativ retning. Mængden af miljøbestemmelser, byggerereguleringer, arbejderbeskyttelsesbestemmelser, produktrestriktioner, bureaukratiseringer, o.s.v. o.s.v., udgør en meget tidskrævende blokering for iværksætterfunktionen, som sammenlagt med risikomomentet ved nyorientering og omstilling betyder, at færre kan klare iværksætterfunktionen. Når hertil endelig lægges, at ej heller profitincitamentet i samme udstrækning som tidligere får lov at præge iværksætterfunktionen på grund af beskatningsregler m.v., kan det måske på det generelle plan som udgangspunkt konkluderes, at det offentlige generelt i en moderne vestlig industriøkonomi vanskeliggør den teknologiske udvikling og omstilling og nedsætter fleksibiliteten i samfundsøkonomien. En sådan konklusion kan dog næppe stå alene uden modifikationer. En anbefaling af en mere begrænset offentlig regulering omkring teknologisk udvikling og fornyelse og et større spillerum til de friske markeds kræfter ville således ikke nødvendigvis genskabe fleksibiliteten og øge den teknologiske fornyelse og omstilling, idet markedet ikke nødvendigvis ville blive domineret af en række småvirksomheder, som decentralt sikrede fornyelsen. Generationers økonomiske centralisering ville overlade en meget væsentlig del af den økonomiske kontrol til store bureaukratiserede oligopolvirksomheder.

Hertil føjes, at selve innovationsprocessen bl.a. i kraft af stordrift m.v. også med nogen ret kan postuleres at være blevet lettere. Iværksætterfunktionen bæres ik-

ke længere af geniale enkeltpersoner, men af ekspertteams, som på givne forudsætninger og med given indsats kan realisere på forhånd forudsigelige mål i den teknologiske skabelsesproces. Innovation er blevet langt mere præget af rutine end tidligere, netop i kraft af stordrift, standardisering o.s.v.

Selve »iværksætterfunktionen« har således undergået drastiske ændringer gennem professionalisering og oprettelse af forsknings- og udviklingsafdelinger i store virksomheder, også fordi sådanne aktiviteter på en række områder er blevet så kostbare, at de ikke længere kan varetages af enkeltpersoner. Og netop i kraft heraf kan det offentlige også tildeles en meget vigtig rolle som »fødselshjælper« for teknologisk udvikling, fornyelse og omstilling.

Det offentlige kan medvirke i standardiseringsbestrebelsene for at lette forudsætningerne for, at virksomhederne kan tilpasse produkter og produktkomponenter til et konsistent socialt teknologisk system, med visse kvalitetskrav indbygget. Patentlovgivning øger profitabiliteten af teknologisk udvikling gennem monopoliseringsadgang for teknologiske landvindinger. Det offentlige kan endvidere sikre, at de teknologiske omstillings- og fornyelsesbehov afspejles i undervisnings- og forskningsinstitutionernes aktiviteter.

I en markedsøkonomi med storvirksomheder som de dominerende aktører kunne man frygte en meget langsom og ufuldstændig informationsudveksling. Det offentlige kan her sikre, at uafhængigt, offentligt arbejdende forsknings- og udviklingsinstitutioner, beforder en intensiv, ikke monopoliseret informationsudveksling, som forudsætning for, at de private virksomheders forsknings- og udviklingsaktiviteter kan arbejde mest muligt effektivt.

Det offentlige kan hertil spille en mere aktiv rolle i den teknologiske fornyelsesproces gennem meget mere teknologibevist udnyttelse af køb og salg af varer og tjenester, subsidier, forskningsregulering, uddannelse o.s.v. på de områder af økonomien, hvor det offentlige spiller en væsentlig eller dominerende rolle.

Ofte har det offentlige måske i for stor udstrækning reduceret den belønning, som risikobetonede teknologiudviklende aktiviteter afkastede, og været for uvillig til at overtage en større del af risikoen via beskatningen og subsidieringen af sådanne aktiviteter. Den lille virksomheds betydning for den teknologiske udvikling bør også betones og kan fremmes specielt på risikoovertagelsesfeltet.

Det er således nok for enkelt at udpege det offentlige som skurk og generelt bremse på den teknologiske omstillings- og fornyelsesproces. Det offentlige kan positivt bidrage til at stimulere de teknologiske substitutionsprocesser på en række måder, som tager udgangspunkt i en analyse af samspillet mellem forskningsverden, virksomhedsverden og den offentlige sektor. Bestræbelsen skal være nøjere at klarlægge udviklingen fra invention over innovation, til heraf reduceret spredning af ny teknologi. Med udviklingen væk fra det geniale enkeltindivid som katalysator for den teknologiske udvikling og i retning af øget forudsigelighed omkring teknologiske landvindinger gennem systematisk forsknings- og udviklingsarbejde, kan det tænkes, at den vigtigste offentlige opgave er at skabe et miljø, som »trækker« en teknologisk fornyelse med sig, hvorved det klassiske billede af den teknologiske udvikling som den faktor, der »skubber« økonomisk vækst og udvikling frem, bliver forældet. Specielt i udviklingen af hvad der er blevet kaldt »nicheindustri« kan det offentlige

spille en aktiv rolle. Opstart og udvikling af sådanne industrier, med innovation i nye sektorer, med en veluddannet arbejdskraft som en af grundpillerne under stor risiko har særlig appel til offentlig foretagsomhed. Evnen til at anvende nye forskningsresultater kan understøttes på uddannelses- og forskningsområdet i samspil med virksomhedernes mere målrettede produktudvikling.

Der er således grund til nøjere at analysere incitamentstrukturen i såvel den private sektor -, hvor navnlig offentlige generelle og selektive indgreb, som det ses, kan tænkes at have hæmmende indflydelse på fornyelsen, - som i den store offentlige sektor, som i meget vid udstrækning er stivnet og har mistet omstillings- og fornyelsesevnen.

#### **4. Konjunkturproblemerne i Danmark og omstillingsbehovet.**

Den negligering der er sket af konkurrenceevnen og den meget store låneoptagelse i udlandet, har gjort argumenterne om teknologisk arbejdsløshed til virkelighed. De udstødte arbejdere har nemlig ofte haft svært ved at finde anden anvendelse i erhvervslivet, først og fremmest på grund af negligeringen af konkurrenceevnen i den førte økonomiske politik. Dette har givet arbejdsløshed som ser teknologisk ud. Men svaret herpå er ingenlunde at bremse den teknologiske udvikling. Tværtimod. Herved vil nemlig blot endnu flere blive arbejdsløse på langt sigt, fordi dansk konkurrenceevne nu også skades fundamentalt. Svaret er også på kort sigt at føre en konkurrenceevnepolitik, således at de udstødte også på kort sigt efterspørges på arbejdsmarkedet. Der er altså behov for en ny konjunkturpolitik.

Lige siden højkonjunktoren satte ind i slutningen af 50'erne har det været almin-

deligt anerkendt, at det der var behov for var en lempelig pengepolitik med det sigte at stimulere investeringerne kombineret med en stram finanspolitik, som skulle hæmme privatforbruget og bremse inflationen. Men dette mål nåedes aldrig. På trods af, at en lempelig pengepolitik skulle betyde et lavt renteniveau, så førte statsmagtens forsøg på at opnå en lav rente til, at det nominelle renteniveau steg ganske stærkt op gennem tresserne ikke mindst p.g.a. det stigende inflations-tempo. Finanspolitikken indtog ej heller sin forbrugshæmmende funktion i denne strategi.

For at nå målet, at stimulere investeringsaktiviteten via lave renter, fortsatte de pengepolitiske myndigheder med at øge pengeforsyningen, hvilket indebar yderligere benzin på inflationsbålet, og hvilket igen betød endnu højere nominelle renteniveauer. Realrenten ændrede sig derimod kun meget beskedent i løbet af 1960'erne. Selvom de nominelle renter steg kontinuerligt over hele perioden, var det snarere et resultat af den førte politik, at de reale renter efter skat for låntagere i såvel husholdningssektoren som virksomhedssektoren faldt. De reale kreditomkostninger faldt, selvom de nominelle renteniveauer steg. Den ganske effektive virksomhedsbeskatning betød, at det blev mere fordelagtigt at investere i fast ejendom og i varige forbrugsgoder end i aktiv erhvervsaktivitet. Det blev endvidere billigere at låne for husholdninger end for virksomheder, hvilket understøttede en omfordeling af ressourcer fra virksomhedsinvesteringer til investeringer i fast ejendom og varige forbrugsgoder.

I forhold til målsætningen om at øge investeringerne via lav rente, nåede man altså det modsatte, nemlig øget inflations-takt og mindskede produktionsinvesteringer. Da den førte finanspolitik aldrig blev

stram nok til at det blev muligt at lette pengepolitikken, gjorde man i stedet en dyd ud af at stramme pengepolitikken. Den naturlige overvejelse her ovenpå bliver dernæst hvis kronologien skal holdes, at prøve at udforme finanspolitikken, så den i højere grad påvirker investeringsviljen. Prisstabilitet og øgede investeringer er stadig målene for konjunkturpolitikken, men finans- og pengepolitikken gives nu modsatte roller af, hvad de tidligere har haft. Pengepolitikken anvendes nu til at sikre prisstabiliteten, hvad man jo tidligere anså var finanspolitikens opgave, og finanspolitikken skal derfor nu forsøges anvendt som middel til at øge investeringerne, hvilket tidligere var pengepolitikens opgave. Finanspolitikken effektivitet skal nu i højere grad måles i påvirkningsgraden af investeringsviljen, og pengepolitikken effektivitet skal nu måles i virkningen på inflationstakten. Det man gennem det seneste tiår har kunnet iagttage i en række europæiske lande er, at det blev forsøgt at bremse pengemængdens stigning, og at forsøgene på at føre lavrente politik blev opgivet og renteniveauet fik lov at stige næsten uhæmmet. Oven i dette startede overvejelserne om, hvorledes skattelovgivningen og de offentlige udgifter kunne anvendes for at give incitamenter til øget investeringsadfærd og øget opsparingsadfærd hos de private forbrugere. Denne del af politikken er imidlertid endnu slet ikke gennemtænkt og udviklet, hvorfor teknologisk fornyelse, investeringsaktivitet i omstilling og produktudvikling har vanskelige vilkår i det herskende konjunkturpolitiske klima.

## 5. Afsluttende kommentarer.

Teknologiudviklingens hastighed og retning er afgørende for mulighederne for at løse de vitale substitutionsproblemer og

omstillingsproblemer, der præger den danske økonomi. I dette perspektiv fremstår det, at en restriktiv »bremse« på den teknologiske udvikling udgående fra den offentlige sektor meget vel kan få katastrofale følger, for mulighederne for at løse beskæftigelses- og balanceproblemerne i den danske økonomi. Det er afgørende at den offentlige politik både på kort og langt sigt tilrettelægges så den i videst muligt omfang fremmer og ansporer de teknologiske og produktfornyende aktiviteter.

Den offentlige sektor kan gøre dette på forsknings- og udviklingsområdet, ikke mindst i eksternalitetssektorer som miljø, trafik, sundhedsvæsen o.s.v. Og endvidere ved at tilrettelægge både den generelle og den selektive politik i videst mulig udstrækning med henblik på at støtte og fremme omstillingsprocesserne i økonomien i retning af produktfornyende højteknologiske ekspansionssektorer på bekostning af mere traditionelle sektorer af økonomien. Tilrettelæggelsen af såvel en langsigtet krise- og omstillingspolitik som en kortsigtet konjunkturpolitik, der sigter på erhvervsinvesteringer og teknologisk fornyelse, er af vital betydning for at bevare levestandard og velfærd i en så åben økonomi som den danske.